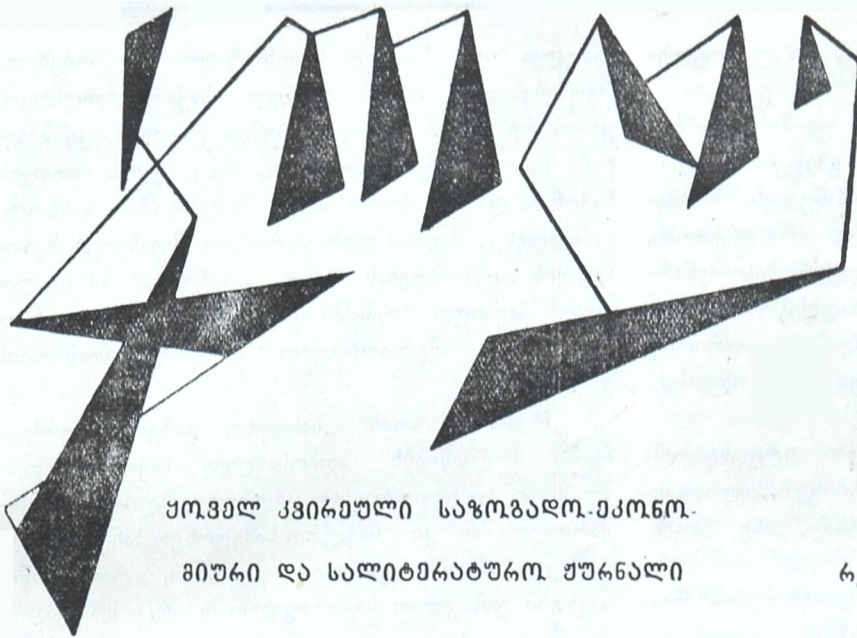

ვისაც 1913 წლ. არ გამოუწერია უფრნალი „კ ლ დ ე“, იანვრიდან აღარ ეგზავნება.

სოციალ კავრეული საზოგადო-მკონო.

მიური და სალიტერატურო უფრნალი

რედაქცია ლიაა 10-3 საათ.

მისამართი: თბილისი, გაბაევსკიი პერ. № 3 რედაქცია „კლდე“. დეპოსისა: თბილისი კლდე.

სარჩევი: მწკავე საკითხი.—დავით კახელისა. „გუბერნიის დემოკრატია“. — ა—ისა. თუმანიშვილის „განმარტებანი“. — რ.—გესი. ლექსი. — ი. მკედლიშვილისა. ნახევარ-მუჭა დიპლომატები.— ფარსმან-ფარუხისა. ორი ერთი სრფლით (თარგმ.) — ირ. სონდულაშვილისა. ეკონომ. ქრთნიკა. ტიპიზირის კავშირი. — ს.—კისა. საზინა და ქ. ხ. მამული. — თევდ. დლონტისა.

სარგებლობა. მაშინ მიწა, მართლაც რომ ძვირფასი ხდება მის პატრონისათვის... იგი ეკვრება მას, როგორც მოსიყვარულე შვილი დედას და ვაი იმათ, ვინც დააპირებს მაშინ მათ ერთმანეთის დაშორებას. ეხლა კი რას ვხედავთ?

ერთმა მემამულემ შემომჩივლა... რა ვქნა, რა უყო, როგორ მოვუარო ჩემს მამულს, რა გავაკეთო? ერთმხრივ ცოდნა მაკლია, მეორეს მხრივ ფული. მშვენიერი 135 დესეტინა მიწა მაქვს... ქალაქიდან სულ 3 ვერსზედა... ძველებურად ვხნავ, ვთესავ პურსა, მაგრამ სარგებლობას კი ვერ ვხედავ. ვიცი რომ მამული ძვირფასია, ბევრიც კაი ფასში მევაჭრებიან და ამიტომ უფრო მენანება და არა ვყიდი. მაგრამ მეშინიან კი, ხომ მოგვხსენებათ, გაქირვებულნი კაცი გახლავართ... ვაი თუ ერთ დღეს დმერთი გამიწყრა და გავყიდა...

ამ მემამულეს გოდებით საუცხოვოდ ხასიათდება ჩვენი თანამედროვე მეურნეობის სილატაკე, ეკონომიურ ცხოვრების სიღამბლე და ქართული მიწის მფლობელობის ტრადიკული მდგომარეობა.

როგორ, ან რად უნდა შერჩეს ანაირ მემამულეს მამული, როცა არც შეძლება და არც ცოდნა აქვს მისი მოვლა-პატრონობისათვის?

და არცა რჩება. ამის საშინელი მაგალითები ათასობით თვალ წინ გვხვატება.

ვერც მამულიშვილური გრძობები, ვერც პატრიოტული მოწოდებანი, ვერც თავში ხელის ცემანი ველარ შეაჩერებენ ამ პირობებში მოქცეულ

მწკავე საკითხი

აკამდის ჩვენში ამბობდნენ: დავარსოთ საადგილ-მამული ფონდი და მის საშუალებით მივეშველოთ იმ ქართველებს, რომელთაც სურთ მიწის შეძენა ჩვენს სამშობლოში და ამით გაუწიოთ სამსახური ქართულ მიწა-წყლის დაცვის საქმესაო.

მაგრამ სამწუხაროდ არც ასე მარტივად სწყდება მწკავე საკითხი ქართულ მიწისმფლობელობის წყოფნა არ ყოფნისა.

მართო მიწის შესყიდვა, საზოგადოთ ჯერ იმას არ ნიშნავს, რომ მომავალშიაც იგი ხელში შეგვრჩება. თანამედროვე მიწის მფლობელობის დევიზია: — მიწა იმისია, ვინც მის დამუშავებას არ დაზარდება, ვისაც ამ დამუშავებაში კულტურული გაუმჯობესება შეაქვს ახალ სამეურნეო ცოდნის და ტექნიკის საშუალებით და გამოაქვს მიწიდან უდიდესი

ქართულ მიწა-წყლის მობილიზაციას და უცხოელე-ბის ხელში გადასვლას...

და თუ ჩვენთვის ნათელია ეს უღმობელი ბუნების კანონი, რა პასუხი უნდა გავცეთ მაგალითად ზემოხსენებულ დაჩაგრულ მემამულეს, რომელიც ახალ მამულის შექმნაზედ კი არ ფიქრობს, არამედ სწყურია მარტო თავის საკუთრების შენარჩუნება—დაცვა? ეს უფრო საყურადღებო საკითხია ჩვენი ქვეყნისთვის... რადგანაც დღეს თუ ორიოდ ქართველი ჰყიდულობს ახალ მამულს, ათიოდე ჰყიდის...

ჩვენი საადგილ-მამულო ბანკები დღევანდლამდის მოკლედ უპასუხებდნენ: დააგირავე მამული, გაიტანე ფული და როგორც გინდა ისე მოიხმარე!

რა მოხდა და რაცა ხდება ამ „დახმარების“ წყალობით, ამისი ხომ ჩვენა ვართ მოწმენი. გატანილი ფულები უღვთოდ იფლანგებოდა, მამულები ვალებში იხრჩობოდა და თვით საადგილ-მამულო ბანკები ამ „დახმარების“ მოგებით განაგრძობდნენ თავის ძველ კულტურულ მისიას — აძლევდნენ ქვეყანას გიმნაზიებს, პროგიმნაზიებს, „კლასიკებს“, ფილოლოგებს, ჩინოვნიკებს, მსახიობებს...

საქართველო, 50 წელიწადი დაჟინებით თხოულობდა სამეურნეო ცოდნით აღჭურვილ მიწის მომუშავეებსა, აგრონომებსა, ინჟინერებსა, სამეურნეო და პროფესიონალურ სკოლებსა...

მაგრამ ამ მოთხოვნილებისათვის ზედაც კი არ შეგვიხედნია და, როგორც ამ შემთხვევაში ამბობენ, მოხდა ის, რაც უნდა მომხდარიყო... დღეს სამშობლო მიწის საკითხი დიდ განსაცდელშია... და საშველ პასუხსაც ელის... და დღეს ჩვენი პასუხი სხვა უნდა იყოს, როგორც სიტყვით, ისე საქმით... **ქართულ მიწა-წყლის ყიდვა-გამოყიდვის საქმეს მხარში უნდა ედგეს ფართო კრედიტის მოწყობა სამეურნეო, საფერმოს-საკოოპერაციო და სამელიორაციო ორგანიზაციების დასაარსებლად და მასთან ერთად ენერგიულად უნდა ვრცელდებოდეს ინტენსიურ მეურნეობის ცოდნა და მისი მეთოდები.**

რა რიგად შეიძლება ამ სურვილების პრაქტიკულად განხორციელება? გვაქვს ჩვენ რამე ხელთა, ან რა გვაკლია და როგორ უნდა მოვაწყოთ? ამის განხილვას შეძლების დაგვარად ეხლა შევეუდგებით.

თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ აღმოსავლეთი და დასავლეთი საქართველო ერთი ერთმანეთისაგან ძალიან განსხვავდებიან თავის საადგილ-

მამულო და საერთო ეკონომიური პირობებით, შეუძლებელი ხდება მთელ საქართველოსთვის ერთი რეცეპტის მიწოდება. უნდა ცალ-ცალკე შევეხოთ მათ და მივაწოდოთ ის, რაც დღეს მათთვის საჭიროა და შესაძლოა ახლო მომავალში განხორციელდეს... მაგრამ ჯერ-ჯერობით შევაჩერებ მკითხველის ყურადღებას ერთ საგანზედ. ამ ბოლო დროს ქართულ პრესაში დატრიალდა აზრი განსაკუთრებით სამელიორაციო კრედიტის მოწყობის გარშემო.

სხვათა შორის „სასაღხო გაზეთი“ ურჩევს ჩვენს მოღვაწეებს აღმოსავლეთ საქართველოში მოაწყონ სამელიორაციო კრედიტი, დასავლეთ საქართველოში კი სავაჭრო-სამეურნეო ბანკი, „რადგანაც — ამბობს გაზეთი — გვერნია, რომ მიწის საკითხი დასავლეთ საქართველოში არც მომავალში შეიქმნება ბრძოლის ცენტრად. იქ ეროვნული ბრძოლა უფრო ვაჭრობის და მრეწველობის ღერძზე ტრიალებს; ამიტომ, ჩვენის შეხედულებით, იქ შესაძლოა უფრო ხელსაყრელი იყოს ფულის გადადება არა სამელიორაციო, არამედ ფართო სავაჭრო და სავაჭრო და სამრეწველო კრედიტის მოწყობად“...

ამიტომ საჭიროა დასაწყისშივე გამოვთქვათ ჩვენი აზრი ამ საკითხის შესახებ. თუ გამოვარკვევთ სამელიორაციო კრედიტის შინაარსს, დაინახავთ რომ საზოგადოთ სამელიორაციო კრედიტი, როგორც ასეთი, მარტო **უკანასკნელი** ნაბიჯია დღევანდელ კულტურულ სამეურნეო ცხოვრების წინსვლისა და მასზედ დამყარება ჩვენი იმედებისა, ქართულ მიწა-წყლის მწვავე საკითხის ჩვენდა სასარგებლოდ გადაწყვეტაში მეტად საექვოა. მელიორატიული კრედიტი ეხმარება იმ მემამულეებს, ვისაც სურთ: მინდვრების მორწყვა, ქაობების დაშრობა, მდინარე წყლების მოგვარება (урегулирование рѣкъ), ჯებირების მოწყობა (устройство плотинъ) ტყეების გაშენება, მინდვრების გაწმენდა და სხვა აქ გვარი მსხვილი სამეურნეო გეუმჯობესება... ამ მუშაობას კი საზოგადოთ მემამულე მაშინ ჰყიდებს ხელსა, როცა სხვა თავის გამოსადეგ მიწების შეძლებას კულტურულ მფვლით და მფსავლით ბოლომდისა შრეტავს და, რასაკვირველია, იწვევს განზე და ცდილობს გამაუხსადეგარი ალაგებიც გამოიყენოს, გინდ ამ საქმეს დიდი ხარჯებიც მოჰყვეს... აი აქ სამელიორაციო კრედიტის მნიშვნელობა დიდია... აღმოსავლეთ საქართველოში კი ამ კრედიტს ჯერ-ჯერობით საყურადღებო ნიადაგი არ მოეპოვე-

ბა... მაგალითად, როდესაც ჩვენში მრავალი საუკეთესო სარწყავი მიწები დღევანდელ ღარიბ მეურნეობის წყალობით ქართლელ მემამულეს დეფიციტს აძლევენ, რისთვისაა საჭირო სამელიორაციო კრედიტი?.. სადგურ სკრის ახლო იწყობა ვეებერთელა ქაობი, მიდის ს. ქვემოხვედურეთზე და ს. ქარელამდის. როცა შევეკითხე იქაურ მემამულეებს რატომ არ დააშრობთ ქაობს და არ გამოიყენებთ ამ მშვენიერ ვაკე ალაგს თქვენდა სასარგებლოდ, სიცილით მიპასუხეს... სხვა უკეთესი ალაგი ვერ გამოგვიყენებია და ამაზედ ვილა იფიქრებსო...

საზოგადოთ ცნობილია, რომ **მელიორაცია სასარგებლოა იქ, სადაც ინტენსიური მეურნეობაა გაჩაღებული, და სადაც მიწების ფასი დიდია...** ამ მხრით დასავლეთ საქართველოში სამელიორაცია ამხანაგობათა მოწყობა უფრო შესაძლოა და ბევრ რაიონისთვის აუცილებელიც, რადგან ნიადაგიც მომზადებულია... მიწა ძალიან გაძვირდა, ინტენსიურმა მეურნეობამ მოიკიდა კიდევ ფეხი ზოგ კლთხებში და ხალხს ვეღარ ჰკვებავს მოვლილი მამულებიც.

მასთან ერთად დასავლეთი საქართველო მრავალ უვარგის ადგილებითაა სავსე, მაგალითად ქაობებით, ურწყავ ალაგებით და სხვა.

იქ სიმელიორაციო კრედიტის გზა გაიხსნა... აღმოსავლეთზე კი, სადაც მეურნეობა დაქვეითებულია, საუკეთესო მიწები ჩალის ფასად გვეყიდება, სამელიორაციო კრედიტს ჯერ-ჯერობით მნიშვნელობა ეკარგება და ამიტომ მასზედ დამყარება ჩვენი იმედებისა, როგორც ქართლ-კახეთის მიწა-წყლის საერთო ჭირ-ვარამისაგან მსხნელისა — შეუძლებელია.

მართალია, საზოგადოთ ამ კრედიტსაც დათმობილი უნდა ჰქონდეს ალაგი საერთო ჩვენს საკრედიტო სისტემაში, მაგრამ დღეს-დღეისობით საქართველოში ამ სიეციალურ კრედიტის მოწყობას ის განსაკუთრებული ყურადღება არ უნდა მიექცეს, როგორც ეს მოსდის ჩვენს პრესას, რადგანაც ბევრი ელემენტალური და უფრო საჭირო მოთხოვნილებანი ჩვენი სამშობლოსი უკრედიტოდ იმყოფება.

(შემდეგი იქნება)

დავით კახელი.

„გუბერნიის დემოკრატია“

აკაკი წერეთლის ჩასვლამ მოსკოვში დიდი სალაპარაკო მასალა მისცა მოსკოვის გაზეთებს. დიდმა გაზეთებმა წერილები უძღვნეს მხცოვან მგოსანს. მისი ინტერვიუ ისეთი საინტერესო გახდა, რომ ოფიციალური „კავკაზი“ იძულებული იყო ხმა ამოეღო. მოსკოვის ქართველებმა მის პატივსაცემლად გამართეს ბანკეტი, რომელზედაც დაესწრნენ რუსულ ლიტერატურის და ჟურნალისტიკის წარმომადგენელნი. ამასთანავე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენი უდიდესი ლირიკოსი განსაკუთრებით პოლიტიკურ თემებზედ ლაპარაკობდა. ერთის სიტყვით, ხელში შეგვჩაღა დიდსარგებლიანი პოლიტიკური აგიტაცია, რომელიც ძლიერად აღიბეჭდება, როგორც რუსეთის მოწინავე, ისე ქართველ საზოგადოების მესხიერებაში. ეჭვი არ არის რომ პოეტს, რომელიც თავის კერძო საქმეებისთვის იყო წასული რუსეთს, წინად-განზრახულად არ ჩამოერთმევა ასეთი საქციელი და მოსკოვის პრესა დიდი მადლობის ღირსია, რომ ასე ყურადღებით მოექცა მგოსანს, რომლის ორმოცდაათი წლის მოღვაწეობის იუბილეი ამ მცირე ხანში გადავიხადეთ, მაგრამ, როგორც ხედავთ, ბოლო ფრიად საინტერესო გამოდგა და ასეთ ფაქტს იძულებული ვართ დიდი ანგარიში გაუწიოთ.

მაგრამ ამასთანავე ერთად არ შეგვიძლიან არ გავიხსენოთ მეორე უფრო დიდი ფაქტი, რომელზედაც უნდა ვსწეროთ კიდევ და ვილაპარაკოთ. სულ ერთი თვის წინად საქართველოს დემუტატმა ვ. გელოვანმა მინისტრ პრეზიდენტის დეკლარაციის საპასუხოდ წარმოსთქვა სიტყვა, რომელშიაც აღნიშნა საქართველოს ავტონომიის საჭიროება. მაშინვე იქმნა აღნიშნული ქართულ პრესაში, რომ ასეთ დიდ განცხადებას სათათბირო, პრესა და მოწინავე საზოგადოება ყრულ შეხვდა. თავისთავად ასეთი განცხადება დიდი ფაქტია. გამოსვლა რომელიც ერის დემუტატისა და განცხადება, რომ ჩემი ხალხი თვითმმართველობას თხოულობსო, ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს ცხოვრებაში დგება ახალი ხანა, რომელსაც ანგარიში უნდა გაუწიოს პარლამენტმაც და სახელმწიფომაც. ყოველი გამოსვლა დემუტატისა ევროპის პარლამენტებში და მეტადრე ასეთი გამოსვლა, — სენსაციას გამოიწვევდა, ალაპარაკდებოდა უპირველესად ყოვლისა თვით პარლამენტი, ალაპარაკდებოდა პრესა, საჭირო იქმნებოდა გამოძი-

ზევება საზოგადოებრივ აზრისა. მაგრამ მსგავსი რამ არ მომხდარა რუსეთში. იმიტომ კი არა, რომ დებუტატ გელოვანის განცხადება ანგარიშ გასაწევი არ იყო, ან ისეთი ეფექტით და მნიშვნელობით არ იყო წარმოთქმული. ჩვენ გვგონია, მიზეზი ამისა მრავალია და მათი გათვალისწინება მეტრ არ იქმნება.

უპირველესად ყოვლისა ასეთი ფაქტი რუსეთის პარლამენტარიზმის უსუსურობასა ნიშნავს. თანამედროვე კონსტიტუციონური სახელმწიფო სამი ფაქტორისაგან შესდგება: პარლამენტი, მთავრობა და ტახტი. იმ ქვეყნებში, სადაც პარლამენტარიზმი გამოვლარია, ეს სამი ფაქტორი იმ კიბეს წარმოადგენს, რომელზედაც სახელმწიფოებრივი იდეები მარტო ზეიდან ქვეით კი არ ჩამოდიან, როგორც გამოსახლება მონარქის პრეროგატივისა, ან მთავრობის სურვილებისა, არამედ ქვეიდან ზემოდაც ადიან, როგორც გამოსახლება ხალხის, პარლამენტის უფლებისა. ამ მხრივ, რუსეთის პარლამენტარიზმი ამ სისრულემდე არ მისულა. ამით აიხსნება რომ სურვილი პარლამენტისა, ან მისი ნაწილისა, არამცაუ ვერ ჰპოებს მომხრეს მთავრობაში, უპასუხოდაც კი რჩება ამ უკანასკნელის მიერ. რუსეთის მინისტრები არასოდეს არ ლაპარაკობენ დებუტატებზედ, პარტიებზედ, პროგრამებზედ, ერებზედ და მათ მოთხოვნილებზედ. კერძოდ ეროვნულ საკითხში — ფინლიანდია და პოლონეთი — აი ორი სახელი, რომელსაც ახსენებენ ისინი და ისიც იმიტომ, რომ ოფიციალურად ფინლიანდია „დიდი სამთავროა“ და პოლონეთი „სამეფო“. ამ მხრივ, მინისტრთა ლექსიკონი გამდიდრებას თხოულობს და, რასაკვირველია, ბრძოლა პოლიტიკურ უფლებებისთვის იქ, სადაც ვერ შეთვისებული არ არის უბრალო პოლიტიკური და ისტორიული ტერმინოლოგიაც, ცხადია, ძნელზედ უძნელესი იქმნება. ოფიციალურ რუსეთს ეჩითირება არა მარტო სახელი „ავტონომია“, რომელიც არ არსებობს, მას ეჩითირება თვით სახელი „საქართველო“, რომელიც არსებობს, როგორც კულტ-ისტორ. ერთეული თუ გავითვალისწინებთ ყველა ამას, მაშინ ცხადი იქმნება ჩვენთვის ის მიზანიც, რომელიც უნდა დაისახონ ჩვენმა დებუტატებმა საათბიროში, სიტყვა „საქართველოს ავტონომია“ მათ უნდა ვარდაქმნან საპარლამენტო ტერმინად და ეს კი ცოტას არ ნიშნავს. ქართული პოლიტიკური იდეა უნდა უზრუნველ იყოს ამ მხრივ, რომ მას ანტისახელმწიფოებრივ იდეად აღარა სთვლიდნენ. ეს კი მოხდება

მაშინ, როცა იგი მოიპოვებს თავის პოზიციას პარლამენტში.

მაგრამ ზემო აღნიშნულ მიზეზის გარდა, არის კიდევ სხვა, რომელმაც ზიანი მიაყენა დებუტატ გელოვანის პირველ გამოსვლას. სოციალდემოკრატიული პოზიცია ჩხეიძესი და ჩხენკელისა აუცილებელივ მაგნე ჩვენთვის. ექვი არ არის რომ მათ შეიტანეს დისონანსი გელოვანის პირველ ნაბიჯში. არას ვიტყვით ე. გეგექკორზედ, რომლის საქციელი არ შეეფერება თუგინდ ყოფილ პარლამენტრისტს; განცხადება დებუტატ ჩხენკელისა, რომ ქუთაისის დემოკრატიამ ვითომ მათ დაავალა თავის ინტერესების დაცვა — აბსურდია იურიდიულად და უარესი აბსურდია თვით პარლამენტარიზმის თვალ საზრისით, რადგან ვერავითარი „დაბარება“ ვერ დაუშლის ვ. გელოვანს გამოვიდეს და ჩხენკელზე უკეთესად დაიცვას ქუთაისის გუბერნიის დემოკრატიის ინტერესები. და თუ გელოვანი ამის უნარს გამოიჩენს, ვერავითარი „გუბერნიის დემოკრატია“ ვერ შესძლებს მაშინ ამ დაცულ ინტერესების უარყოფას. მაშასადამე ბრძოლა ამ სფეროში, რომელიც პავშვიურ „შენ-ჩემიანობასა“ ჰგავს, უნაყოფოა არსებითად და უკანონოა ფორმის მხრივ, რადგან მანდატი გუბერნიისა, ყოველ შემთხვევაში, ეკუთვნის გელოვანს და არა ჩხენკელს.

ასეთი გალაშქრება ჩხეიძესი და ჩხენკელისა დაკავშირებულია იმ პოზიციასთან, რომელიც უკავიათ საზოგადოთ ს.-დემოკრატებს თვითმართველობის საკითხის შესახებ. მოყვანა იმ საბუთებისა, რომლითაც ებრძვიან ისინი ავტონომიის იდეას, გამეორება იქნებოდა მრავალჯერ თქმულისა, აღსანიშნავია მხოლოდ, რომ ამ საბუთში არ არის არც ერთი ისეთი მოსაზრება, რომელიც მათთან კამათს შესაძლებლად ხდიდეს. მათის აზრით საქართველოს ავტონომია იმიტომ არის რეაქციონური და ნაციონალისტური მოთხოვნილება. რომ იგი ქართულ შოვინიზმის კერად გადაიქცევაო. მაგრამ განა შესაძლებელია ასეთი უცნაური აზრი საკამათო საგნად გახდეს? მომავალს საქართველოს ავტონომიას შესაძლებელია ყველაფერი დაემართოს და იგი მართლაც შოვინიზმის კერად იქცეს, მაგრამ აქედან დასკვნის გამოყვანა მაინც არ შეიძლება, რომ ავტონომიის დანიშნულება — შოვინიზმი. როცა წვიმა მოდის — ჩვენ ვსველდებით ხანდახან, მაგრამ ვერც ერთი ასტრონომი ვერ გეტყვით, რომ წვიმის დანიშნულება სწორედ ეს დასველებაა, მაშასადამე მათი მთავარი არგუმენტი ვერ უძლებს სულ მცირე კრიტიკასაც.

მიუხედავად ამისა, მათ ბრძოლა გადაიტანეს სათათბიროში და როდესაც დებუტატ გელოვანმა თავისი სიტყვა წარმოთქვა, ამით მათაც საბუთი მიეცათ მოეხდინათ თავიანთი „შესანიშნავი გალაშქრება“, რამაც ცოტა მნიშვნელობა არ იქონია. თავისი გალაშქრებით მათ მოიწადინეს დაენახებინათ სათათბიროსთვის, რომ ვ. გელოვანი არამცთუ საქართველოს სურვილის გამომხატველი არ არის, არამედ თვით მისი ამომრჩევე ლი გუბერნიაც კი არ სთვლის მას თავის დებუტატად. ეს, თავის თავად არა საკადრისი საქციელი დაასაბუთეს იმით, რომ „გუბერნიის დემოკრატია“ თავის ინტერესების დაცვა მათ—ჩხენკელს და ჩხეიძეს დაავალა და არა გელოვანს. აქედან დასკვნა ერთია—მაშასადამე „გუბერნიის დემოკრატია“ წინააღმდეგია ავტონომიისა.

აი რა პირობებში აიხადა ჩადრი საქართველოს ავტონომიის იდეამ სათათბიროში და რა პირობებში უჩვენა სახე რუსეთს. ერთის მხრივ მას შეხვდა დადუმებული მთავრობა, რომელიც მზად არის ყოველი თავისი ქირი დამალოს, თუმცა ქირი თითონ არა მალავს თავსა, მეორეს მხრივ—„გუბერნიის დემოკრატის“ ვეჟილები ჩხეიძე და ჩხენკელი. და ეს ერთხელ კიდევ ზედმეტად გვიჩვენებს, თუ როგორ უნდა იმოქმედოს ქართულმა საზოგადოებრივმა აზრმა. ორ ისეთ დებუტატის ყოლა სათათბიროში, რომლებიც მუდამ წინააღმდეგნი იქმნებიან

და მუდამ ასე სკანდალურად განმარტავენ დებუტატ გელოვანის ყოველ გამოსვლას, საკუთარ გულზედ ორ შხამიან გველის ყოლას ნიშნავს. ისინი კბენას არასოდეს არ მოიშლიან. მაგრამ საკმაო არ არის გველის შხამი, საჭიროა გველის სიბრძნეც და ჩვენც უმთავრესად იმას უნდა დავემყაროთ, რომ ეს უკანასკნელი მათ არა აქვთ.

როდესაც ისინი „გუბერნიის დემოკრატის“ აყენებენ წინ, მაშინ ქართველი საზოგადოება მოვალეა თავის მხრივ მიუთითოს ისეთ პირებზედ, რომელთაც უფლება აქვთ საზოგადოების სახელით ილაპარაკონ. აკაკი წერეთელი გამოსახულებაა ქართულის ჰენისა, იგი დაგვირგვინებული პოეტი თავის ხალხისა და მისი აზრი, გვეონია, ღირს რამედ. მან, როგორც ნამდვილმა მამულიშვილმა რუსეთის საზოგადოებას უთხრა სწორედ ის, რასაც ფიქრობს ქართველი ხალხი და თუ რუსეთის მოწინავე საზოგადოება ვერ მოგვეცემს მას რაზედაც ლაპარაკობდა პოეტი, ყოველ შემთხვევაში მის სიტყვებიდან გამოიყვანს იმ საჭირო დასკვნას, რაც გამოსაყვანია. მოსკოვის გაზეთთა ინტერვიუ მოეფინება მთელ რუსეთს და იგი მოვალე იქმნება ყური დაუგდოს არა „გუბერნიის დემოკრატის“ ვეჟილებს, არამედ იმას, თუ რას ამბობს ერთი უდიდესი თანამედროვე ქართველთაგანი.

ა—ი.

თავ. პ. ი. თუმანიშვილის „განმარტებანი“ *)

წასულ კვირას ჩვენ დავინახეთ, სხვათა შორის თუ რა აზრისა იყო თავ. თუმანიშვილი შეერთებულ და როცა ადამიანი ისეთი აზრისაა, რომ შეერთება სასარგებლო, მზისა და ზღვისაკენ ღია კარია, რომ იგი ააყვავებდა მთელ მხარეს—განა შეიძლება დავიჯეროთ, რომ მას ამ შეერთებაში წილი არ უდევს და თავის ამომრჩეველთა წინაშე დანაშაული არ უძღვის? თუ კი კაცი იმისთანა ლგოტისათვის, რომელსაც ერთი მილიონი ზარალი მოაქვს, არც ხარჯს, არც პირად შრომას არ ზოგავს, როგორც თვითონ ამბობს, განა რომ უფრო თავ-გამოდებით მოჰკიდებდა ხელს ისეთს საქმეს, რომელიც აყვავებას გვიქადდა (მისი შემეცნებით).

მაგრამ მთელი ბრალი თურმე ბაგრატიონისაა: მან ისეთი პირობა შეჰკრა რუსეთ-აზიის ბანკთან; რომ თავ.-აზნ. ინტერესები დაცული არ იყო კარგად. ეს დიდი შეცდომა არის. ქვეყანაზედ ისეთ ხელშეკრულებას ვერ იპოვნით, რომ ღონიერ და გაიძვერა კაცს მისი გათელვა არ შეეძლოს და რუსეთში ხომ ეს ჩვეულებრივი მოვლენაა: „ისეთი კანონი არ არის, რომ კაცი შიგ ვერ გაძვრესო“. აი ამ მხრივ, ბანკებმა დაარღვეეს დადებული პირობა და კანონი, სასამართლოში კიდევაც შესაძლებელია სიმართლის აღდგენა, რადგან თავ.-აზნ. არ შეეძლო სხვისთვის იმ უფლების გადაცემა, რომელიც, თვითონ არა ჰქონდა. ხელშეკრულობის მექანიზმში არაფერია ნათქვამი იმის შესახებ, რომ წესდების მე-21-ე მუხლის შეცვლა არ შეიძლება, აქე-

*) იხ. „ქლდე“ № 4.

დვან ბანკს ის დასკვნა გამოჰყავს, რომ მე-21-ე მუხლი შესაძლებელია ისე შეიცვალოს, რომ სააქციონერო თანხა უსაზღვროდ შეიძლება გადიდდეს. ასევე ხსნის თუმანიშვილიც, მაგრამ მე-21-ე მუხლში ასე სწერია: „Если по утверждению расчётной ведомости и условий выпуска облигаций выяснится, что основной капитал Общества недостаточен для покрытия относимых на него по настоящему уставу расходов (г. о. к. а. б. г. ზაზედ თბილისიდან თელავამდის), то Общество обязано, на всю недостающую для сего сумму, выпустить дополнительные, негарантированные правительством акции“.

როგორც ხედავთ, თუმანიშვილის და ბანკების მოქმედება სრულებით სპობს ამ მუხლის ძალას და მათ ისე ესმით, ვითომც სააქციონერო თანხის გადიდება შესაძლებელია უსაზღვროდ. ჯერ ერთი იფიქსებენ იმას, რომ გადიდება თანხისა შეიძლება იმდენად მხოლოდ, რამდენადაც მოითხოვს არსებული კაბ. რკ. გზა ე. ი. რასაც მოითხოვს ზედმეტს ხარჯს თ ბ ი ლ ი ს ი დ ა ნ თ ე ლ ა ვ მ დ ი ს და არა დაუსრულებრივ... ინდოეთამდის. მეორეც, ეს აქციები გარანტიას მოკლებულნი არიან და ბანკმა კი მთავრობის გარანტია ხრიკებით მიითვისა: სულ ახალი გზა, სიგრძით სამჯერ მეტი კაბ. რკ. გზაზედ - ამ უკანასკნელის გ ა გ რ ძ ე ლ ე ბ ა დ დასახა.

ან რა გასაკვირველია, რომ მამონას მოსამახურე ბანკები არაფერ ხრიკებს არ მოერიდებიან, რომ სადმე რასმე გამოჩინენ, მაგრამ გასაკვირველი ის არის, რომ „ჩვენი“ თუმანიშვილი არამთუ ამას აპარტლებს, პირიქით შველის, ხელზედ იხვევს, როგორც თავის გასამართლებელ საბუთს და ჯენგინის მიდამოებს შესცინის. მაგრამ, ან რა გასაკვირველია... ნავთის წყარო?... ეს ხომ წყაროა ოქროსი და... ქველმოქმედებისა... მეგობრების და სახელ-პატივის შექმნისა... ოღონდ მოუცდა...

მერვე მუხლის ძალით, მართალია, ბანკს ნება აქვს გამოუშვას ახალი აქციები, მაგრამ იმდენი მხოლოდ, რამდენიც დასჭირდება ისევე იმავე გზას, თბილისიდან თელავამდის, და არა სულ სხვა რომელიმე გზას (მით უფრო, რომ, როცა ეს ხელშეკრულება იწერებოდა, თუმანიშვილის გზის ასეთ აბრუნდის ვერაინ წარმოიდგენდა). ეს იქიდანაც სჩანს, რომ ხელშეკრულების მეშვიდე მუხლის ძალით, ბანკს უნდა დარჩენოდა საკუთრებად ის ზედმეტი ფული, რომელიც გადარჩებოდა თავდაპირველ თანხას და თუ კი შესაძლებელი იყო წარმო-

დენა, რომ გზა ერთი ოთხად იქცეოდა — მტკნარა-სისულელე იქნებოდა 23-ე მუხლი წესდებისა, რომელსაც ამტკიცებენ ხოლმე თუმანიშვილისაგან ავტორიტეტად ცნობილი სახელმწიფო მოღვაწენი, საცა ნათქვამია: „Если по окончании устройства желѣзной дороги, во всемъ согласно съ требованіями настоящаго устава, окажется свободный остатокъ... то... часть его поступаетъ въ распоряженіе акціонеровъ.“ და აი სწორედ ამ დარჩენილ თანხას უამობს თავდა-აზნაურობა — ბანკს მეშვიდე მუხლის ძალით. და როგორ შეიძლება ეფიქრა ვისმე ნარჩენზედ (остатокъ), თუ კი 126 ვერსის გზა ელთ კიდევ გულში ასაშენებლად. ყველა ამის შემდეგ პ. თ. გულუბრყვილოდ კითხულობს: მე დავლუპე კაბ. რკ. გზა, თუ ბაგრატიონმაო, და ამის პასუხი მხოლოდ ერთია: **თუმანიშვილი შველოდა ამ გზის დამლუპველთ, მაშინ როდესაც ბაგრატიონი თავგამოდებით იცავდა კაბ. რკ. გზის პატრონობას.**

„კურტაჟის“ ცნობილ „კურტაჟის“ შესახებ თუმანიშვილი ისეთს უცნაურს რასმე სწერს, რომ ბატის ჭუჭულებიც კი სიცილით დაიხოცებოდნენ: მეც მივიღე კურტაჟი და ბაგრატიონმაცაო და თუ ბაგრატიონისთვის სირცხვილი არ იყო 400,000 მანეთის მიღება, ჩემთვის რატომ უნდა იყვეს სირცხვილი 120,000 მანეთის მიღებაო. დიდად გულუბრყვილო ბატონო პავლე: სირცხვილი კი არა, სასიქადულოა, როცა ვინმე საზოგ. საქმისათვის წმინდა გზით შოულობს ფულს კერძო პირებისაგან, მაგრამ სირცხვილია, როცა საზოგადო საქმის დამლუპვაში კერძო პირი იღებს საფასურს. თქვენ გულუბრყვილობაში იქამდისაც არ მიხვიდეთ, რომ იკითხავდეთ რა სირცხვილია, რომ იუდამ ქრისტეს გაყიდვაში 30 ფული მიიღოს, როცა ყოველი ვაჭარი თავის საქონელში ფულს იღებს ხოლმე. ბატონო, თვითონ ეს საქციელიც რომ არ იყოს სირცხვილი, სირცხვილია ეს არ იცოდეს მაინც ადამიანმა... მერე მაგისთანა საზოგადო მოღვაწემ.

აი, ყველა ამის შემდეგ, ბატონი თუმანიშვილი იმეორებს რამდენჯერმე იმ მოსაზრებას, რომ **შეერთება** საუკეთესო გასავალი იყო იმ მდგომარეობიდან, რომელიც შეცდომით (по неосторожности) შექმნა ბაგრატიონმაო.

გარეგნულად მართლაც კარგად გამოდის, მაგრამ რა ნება ჰქონდა თუმანიშვილს, თუ კი იმას ან გული შესტკიოდა თავ-აზნ. საქმეებისათვის, ან მართლაც ხედავდა საფრთხეს მისი ინტერესებისათ-

ვის,—რა ნება ჰქონდა პეტერბურგში ჯდომისა იმ მიზეზით, რომ „ბილეთი ვერ იშოვნა რკინის გზისა.“ ის ადამიანი, ვისაც შეგნება აქვს იმისა და გარჩევა, თუ რა არის მთავარი და მეორეხარისხოვანი, რა არის დიდი საქმე და მცირე — ის ვერ მოიმიზეზებდა: ბილეთი ვერ ვიშოვნეო და სწრაფად წამოვიდოდა თბილისისაკენ საერთო კრებაზედ.— არა, ისა ზის პეტერბურგში და ზრუნავს და ფიქრობს, რომ შეერთება მარგებელია და კიდევ შევლის ამ შეერთებას—მაშ რაღას აბრალებთ სხვასა. პირიქით უნდა დაუმაღლოთ, რომ ისეთი უთაურობა გამოიჩინეს, რომ მათი წყალობით კარგი და პატიოსანი, მომგებიანი საქმე დასრულდა.

მაგრამ ამდენი გამბედაობაც რომ არა გაქვთ. თქვენ მარტო ხრიკებით გინდათ გაამართლოთ ასეთი საქციელი, რომელიც სამუდამოდ სპობს პატიოსანი ქართველი მოღვაწის სახელს.

აბა რა საკადრისია თუნდაც ქვევით მოყვანილი თქვენი „მოსაზრებანი“: 1) თავ.-აზნ. თავის მინდობილობაში არა უთქვამს რა **შეერთების** წინააღმდეგ,“ მაშასადამე არც იყო ამის წინააღმდეგო. 2) კენჭის ყრის დროს ბევრი გავიდნენ სხლომიდან და ვინც დარჩა, იმათშიაც ბევრი იყო ასეთი მინდობილობის (ПОЛНОМОЧІЕ) წინააღმდეგო; რომ შევეერთოთ ესენი, მივიღებთ **უმეტესობას**, რომელიც წინააღმდეგა მინდობილობასაო. და 3) თვითონ ბაგრატიონი ვერ გავიდა მარშლად, მაშასადამე ესეც ამტკიცებს, რომ თავ.-აზნ. არ მიდიოდა **შეერთების** წინააღმდეგ, რადგან იურიდიული მდგომარეობა უიმედო იყო, ბაგრატიონის წყალობითაო.

ჯერ 1) ვინ არ იცოდა, რომ დებუტატთა და წინამძღოლთა კრებული მომხრე იყო **ცალკე** გზისა და მაშასადამე, თუ საზოგადო კრება მინდობილობას (ПОЛНОМОЧІЕ) მათ აძლევდა, მარტო იმ მოსაზრებით, რომ ეს გზა არ დაკარგულიყო ჩვენთვის, როგორც მეპატრონესათვის. ცალკე აღნუსხვა ყოველ სტრიქონისა რა საჭირო იყო. 2) კენჭის ყრის დროს თქვენ პეტერბურგში ბრძანდებოდით და ჩვენ კი ჩვენის თვალთ ვხედავდით, და ეს აღნიშნულიც არის „პროტოკოლებში“, რომ გავიდა კრებიდან მხოლოდ ოციოდე „ოპოზიციონერი“ და დემოკრატი (უკანასკნელთა წევრები ნათლად იცავენ აქამდის კახ. რკ. გზის გამოცალკეებას)*) და დარჩენი-

ლებში ერთხმად გადასწყდა თითქმის, კახ. რკ. გზის შესახებ—ყველაფერი მიენდოს დებუტატთა საკრებულოს. ბევრნი, მართალია, უკმაყოფილონი იყვნენ ბაგრატიონის თავმჯდომარეობით (მაგ. პრესის წარმომადგენელნი), მაგრამ ამ უკმაყოფილებას არავითარი დამოკიდებულება არა ჰქონდა კახ. რკ. გზის ბედ-იღბალთან. ეს თქვენი „ოპოზიციის“ საქმეა მხოლოდ, რომ კაცი თუ პირადათ შეიძულეს, ყველა იმისი გაკეთებული საქმე, თუნდაც საუკეთესო იყვეს,— უნდა ლაფში ამოსვარონ და გაანადგურონ, თორემ ახლა ბევრმა ისწავლა გარჩევა ავისა და კარგისა ერთსა და იმავე ადამიანში.

რაც შეეხება 3)-ს: ბაგრატიონი არ აირჩიესო იმიტომ, რომ არ სურდათ კახ. რკ. გზის დახსნაო, ამის სიყალბე იქიდგანაცა სჩანს, რომ დღეს ბაგრატიონი მეორედაც არ აირჩიეს, მაგრამ საკითხი კახ. რკ. გზისა ყველასაგან ერთხმად*) იქმნა გადაწყვეტილი, რომ იგი უნდა **განცალკეებული** იყვეს.

და მარტო ამისათვის ემხრობოდა ერთი ნაწილი თავ.-აზნ. ბაგრატიონს, როგორც საუკეთესო და მედგარ დამცველს კახ. რკ. გზისას. მარტო ამიტომ ვუერთდებოდით ჩვენც პატიოსნებით სავსე ადამიანს. მარტო ამიტომ საღამს ვაძლევთ ახალ მარშალსაც, რომლის მოვალეობაა, **უპირველეს ყოვლისა** თავგამოდებით დაიცვას კახ. რკ. გზის განცალკეება, და მარტო მაშინ დაიმსახურობს ნდობას და სიყვარულს არა მარტო ერთი მუქა თავ.-აზნაურობისაგან, არამედ მთელი ხალხისაგანაც. ჩვენ წინადაც ვწერდით და ეხლაც ვიმეორებთ,—კახეთის რკინის გზა ის გზა, რომლითაც უნდა იაროს დღეს მარშალმა ხალხის ნდობისაკენ. თუ ამ გზას გადასცდა, იგიც მარტო თუმანიშვილის სახელს დაიმსახურებს.

ბატ. თუმანიშვილს ვერ წარმოუდგენია, თუ

*) მთელმა ადგილობრივმა რუსულ-ქართულმა პრესამ ერთხლოვნად გაიზიარა საზოგადოების და თავ.-აზნ. მისწრაფება, რომ კახ. რკ. გზა განცალკეებული უნდა იყვეს.

„ზაკ. რეჩი“ კი ეს არქი-„ოპოზიციონური“ ორგანოც მიხვდა თავის შეცდომას და გადაჭრით აღიარა სურვილი კახ. რკ. გზის განცალკეებისა, და ეხლა გამოდის, ჩვენი დროება“, რომელიც ერთად ერთი იცავს „შეერთებას... „ხალხის ინტერესების გულისათვის“... და იწყობს იმით, რომ ამავე გულუბრყვილო ხალხს ატყუებს. საკვირველი მხოლოდ ის არის, რომ ქართული თარგმანი („ჩვენი დროება“) რუსული გაზეთისა („ზაკ. რეჩ“) ესე ეწინააღმდეგება თავის დედანს, მით უფრო, რომ ერთი და იგივე პირები იღებენ მონაწილეობას: გ. ამირაჯიბი, პ. გოთუა, გ. გვაზავა. კ. და პ. თუნაშვილები და სხ. გვიხსენ უფალო იანუკებისაგან.

*) ეს წერილი დაწყობილი იყო, როცა „ოპოზიციის“ ორგანომ „ზაკ. რეჩ“მაც გარკვევით გამოსახა თავისი აზრი: **МОШЕНСТВО** წერილი № 17-ში ამბობს: „Новому предводителю слѣдуетъ исчерпать все средства для восстановления дворянскихъ правъ, пока это еще не поздно“; რაც ეწინააღმდეგება თუმანიშვილის მოსაზრებას.

როგორ, რა გზით შეიძლება დახსნა კახ. რკ. გზისა, როცა ბაგრატიონმა იურიდიულად, ხელშეკრულებით გადასცა ეს გზა სრულ უფლებაში რუსეთ-აზიის ბანკსაო. ჯერ ერთი, ჩვენ ზემოდ დავინახეთ, რომ ბაგრატიონმა კი არ გადასცა, თუმანიშვილმა, ტაგიანოსოვმა და ბანკებმა გაიძვერაობით და იურიდიულის ხრიკებით მოახერხეს. ფორმალურად იმისთანა მდგომარეობის შექმნა, ვითომ მათი საკუთრება ყოფილიყვეს და მეორეც თავს რად იკატუნებს ბატ. პ. ი. და ვითომ არ იცის რა საშუალებანია ის საშუალებანი, რომლითაც თავ.-აზნ. ეხლა სურს წამხდარი საქმის გამობრუნება. ეხლაც ხომ არ წამოსცდება 9 ქრისტიშობის თვეს ნათქვამი სიტყვები: „Да впрочемъ...“ ან იქნება ეხლა გაუტკბა მხოლოდ იურიდიული ფორმები, რომ თავგამოდებით, ხაზ გასმით ადასტურებს: „Соединение дорогъ—это право, по договору князя Багратионъ-Давидова, предоставленно русско-азиатскому банку“. და ამ „უფლების“ წინააღმდეგ წასვლა, თუმანიშვილს ელემენტალურ სამოქალაქო კანონმდებლობის დარღვევად მიაჩნია. როგორც გიჟირდეს, ისე გიღირდესო, ნათქვამია, და თუმანიშვილიც ადასტურებს რუსეთ-აზიის ბანკის „უფლებას“ ე. ი. მცარცველ ხრიკს, მარტო იმიტომ, რომ გაუჟირდა; ერთის მხრით ჯენგინის წყაროები, მეორე მხრით აუარებელი ვალები. ერთის მხრით ს.-ბაქოს გზის დირექტორობა, მეორეს მხრით—აჯანყებული თავად-აზნაურობა—რა ქნას მაშა, თუ იურიდიული ფორმალიზმით მაინც არ გაიმართლოს თავი.

ბასი გაგვიგრძელდა და აღარ შევჩერდები დავწვრილებით სხვა მარგალიტებზედ, მაგრამ ერთს კი ვიტყვი, რომ თუმანიშვილი გვითითებს პუტილოვზედ, რომელიც ვერ დაარღვევდა ხელშეკრულებას, რადგან პასუხის გებას მოერიდებოდაო. არ ვიცი, მართლა ვერე ღვთისაგან გულუბრყვილოა თუმანიშვილი, თუ განგებ იგულუბრყვილებს თავსა: ნუ თუ არ იცის, რომ არც ერთი ტუტუციც კი არ გაპბედავს ხელშეკრულობის დარღვევას, რომ წინდაწინვე იცოდეს, როგორ პასუხს აგებს და პუტილოვი ხომ ვერე სულელიც არ არის, მაგრამ ჯერ ერთი პუტილოვი სარგებლობს იურიდიული ხრიკით და ჰგონია, რომ ფონს გავა და მეორეც, პ. ი. თუმანიშვილისთანა ცნობილი თანაშემწე რომ არა ჰყოლოდა, როგორც თავ.-აზნ. წარმომადგენელი და წინამძღოლი, იქნება არც კი გაგებდნა და თუ გაგებდა, მხოლოდ იმიტომ, რომ თუმანიშვილმა,

როგორც თავ.-აზნ. ინტერესების გამომხატველმა ისიც და სხვებიც დაარწმუნა, რომ თავ.-აზნ. არამთუ არაფერი საწინააღმდეგო არა აქვს შეერთებისა, პირიქით მოსურნეც იყოვო, როგორც ეხლაც ამტკიცებს თავის განმარტებაში. ამისთანა მდგომარეობაში, როცა იმის წარმომადგენელი, ვისთანაც ხელშეკრულობა მაქვს დაწერილი, მარწმუნებს: მე და ჩემ ამხანაგებს გვსურს შეერთება გზებისაო,—გიყი უნდა ყოფილიყო პუტილოვი და არ ესარგებლნა დროთი, რომ საქმის გაფართოვებით კიდევ კარგი ლუკმა ეგდო ხელში.

თუ კი არამთუ არ უკვირს, კვებულობს კიდევ პ. ი., რომ „ტაგიანოსოვმა და ფეოდოროვმა ისარგებლეს ჩემი მდგომარეობითაო“ (მუნდირით, სახელით და სხ.). რად უკვირს ანოლოგიური საქციელი პუტილოვისაგან? და ასეთი გაბედულება თქვენი „ლამაზი თვალებისთვის“ კი არ გამოიჩინა, როგორც თქვენ ოხუნჯობთ, თავისი საკუთარი მოგებისათვის. ხელი-ხელსა ჰბანსო, ნათქვამია, და თქვენც ორთავემ საკუთარი საქმეები გაჩარხეთ და ახლამითომ გიკვირთ კიდევ: ჩვენ რა შუაში ვართო: ჩემი და პუტილოვის ბრალი კი არა, თვით კახ. რკ. გზის საზოგადოების ბრალიაო. მან თვითონ მოინდომა შეერთებაო და... ის კი განსოვო, კერძო თათბირზედ 9 ქრისტიშობას რომ გკითხეთ მე: „ამ ჟამად ვისაგან შესდგება „კ. რ. გ. საზოგადოება“—მეთქი და თქვენ იძულებული იყავით დათანხმებულიყავით, რომ ეს საზოგადოება ჯერ მხოლოდ „ბანკია“.

რასაკვირველია, ბოროტ განზრახვას ვინ დავწამებთ, რომ თქვენ განგებ, შეთქმულობით დაარღვიეთ თავ.-აზნ. ინტერესები, მაგრამ თქვენ საკუთარ ინტერესების დაცვაში რომ ჩვენი ინტერესი გამოიქყლიტა, ეს ცხადზედ—უცხადესია.

დასასრულ იმას ამბობს თუმანიშვილი, რომ გული ამიცრუვდა კახ. რკ. გზის საქმეზედ, რადგან ბაგრატიონი უჩემოდ აკეთებდა ყველაფერსაო. ვსთქვათ, ბაგრატიონმა გაწყენინათ—განა ეს წყენა მთელ თავად-აზნაურობაზედ უნდა ამოგეყარათ და, როცა ძალა იგდეთ ხელში, საქმის გაფუჭებით დაგმტკიცებინათ ბაგრატიონის უფარგისობა? სირცხვილი ამისთანა ადამიანს. კეთილ-შობილი ადამიანი,ყოველთვის მარტო კეთილ-შობილ საშუალებას მიმართავს, თქვენ კი ბაგრატიონის ჯიბრით საზოგადო საქმე დალუპეთ მოუფიქრებლად.

აი როგორ იმართლა თავი თავ. თუმანიშვილმა და განა არა სჯობდა ისევ ჩუმიად ყოფილიყო და

არ აღებუქდა ის, რაც მარტო მისივე გასამტყუნარია და როცა თავისივე ხელით გამოიჭრა ყელი.

მაგრამ, მკითხველო, ნუ დაივიწყებ, რომ თუმანიშვილი, არამთუ არ გავიდა დეპუტატთა საკრებულოდგან, საიუბილეო ზეიმზედაც კი მიდის და კახ. რკ. გზის ბედ-იღბალი ეხლაც ცოტაოდნად მის ხელთაა.

ჩვენთვის ამ ჟამად თავ.-აზნ. ძალა და მიმართულება იმდენად არის საჭირო, რამდენადაც იკი გამოგვადგება ეროვნულ საკითხების და საქმეების დაცვაში. ყოველი მისი ნაბიჯი ამ თვალსაზრისით უნდა განიზომებოდეს და დაფასდებოდეს. ახალ არჩეულმა მარწალომაც უნდა ანგარიში გაუწიოს ამას და სწორი ალლო აართვას ჩვენი საზოგადოების გამოღვიძებას, თუ სურს პატივისცემა დაიმსახუროს და ზურგი მოიმაგროს.

თავდაპირველი საზრუნველი საგანი კი ამ ეროვნულ მისწრაფებაში არის კახეთის რკ. გზის დახსნა და სხვა საერობო საქმეები. კახ. რკ. გზის დახსნა—აი ის „საცდელი ქვა“, რომელიც დამახასიათებელი იქნება ახალი წინამძღოლის მოქმედებისა. ძნელია ეხლანდელი წინამძღოლის როლი, როცა საქმე ნახევრად წამხდარია, უფრო ძნელია იმით, რომ თუმანიშვილი ისევ ციხის შიგნიდან მოექცა და ახლა რა მიმართულებას დაადგება—არავინ რცის, მაგრამ იმედი გვაქვს, რომ პირადი მიხვედრილობა თავად კონსტანტინე აბხაზისა, მამულის სიყვარული და საზოგადოების თანაგრძნობა იმდენს ძალას და უნარს მოახვეჭინებს, რომ სწრაფად და მედგრად დასძლევს ამ საკითხს ჩვენდა სასარგებლოდ.

რ. გ.

* * *

სძინავს სოფელსა... პირბადრი მთვარე
ღრუბლების იქით მიეჩქარება,
ხან გამოკრთება სხივ-მოელვარე
და ხან კვლავ ღრუბლებს შეეფარება.

ბედიც ხან მოგვდევს, ხან იკარგება
და როგორც ბავშვებს, გვეთამაშება,
თითქო ჩვენ ვიყვნეთ მთვლემარე მხარე
და ბედი კიდევ სულელი მთვარე.

ი. მქედლიშვილი.

ნ ა ხ ე ვ ა რ - მ უ ჭ ა დ ი ჰ ლ ო მ ა ტ ე ბ ი

ამ ბოლო დროს „ტმუტარაკანის გაზეთით“ ჩვენშიაც გაჩნდნენ.

მოგეხსენებათ რას უწოდებენ რუსეთში ტმუტარაკანის გაზეთს?

ან ცარევიკოკშიისკის გაზეთს?

ჩვეულებრივ, ასეთი გაზეთები გამოდიან ყრუ პროვინციის ისეთ ქალაქებში, სადაც ადგილობრივ

ამბების უქონლობის გამო მარტო მსოფლიო პოლიტიკაზედ სწერენ.

— ჩვენ ვაფრთხილებდით ბეტმან-ჰოლვეგს...

— ჩვენს მეგობრულ რჩევაზედ ბრწყინვალე პორტამ მღუმარებით გვიპასუხა...

— თავის დროზედ ჩვენ წინადადება მივეციით სერ გრეის...

ასეთია კილო ტმუტარაკანის პრესისა.

ერთი ასეთ გაზეთთაგანია სწორედ ჩვენებური „ჩვენი დროებაც.“

ჩვენებურად შეიძლება მას „ბრუტ საბძელის გაზეთი“ უწოდოთ. ბრუტ საბძელი ჩვენში ის მთა-ადგილია, სადაც არაფერი არა ხდება.

და აი, ამ „ბრუტ საბძელის გაზეთმა“ ამას წინად ერთი წერილი დაბეჭდა, რომელშიაც სომხეთის ავტონომიას თხოულობდა ოსმალეთში;

როგორც მოსალოდნელი იყო, ბრწყინვალე პორტამ უყურადღებოთ დასტოვა „ბრუტ საბძელის გაზეთის“ ასეთი მოთხოვნა, მაგრამ მისმა დიპლომატებმა წარმოიდგინეს, რომ ეს სულ ქურნალ „კლდის“ ბრალია და გვეკითხებიან:

— ვერ წარმოგვიდგენია რად არის ქურნალი „კლდე“ წინააღმდეგი სომხეთის ავტონომიისა ოსმალეთში, როცა მომხრეა ქართველების ავტონომიისა საქართველოში?

კითხვა როგორც ხედავთ, ფრიად რთულია და არცა გვგონია მოგვეპოვებოდეს ამის პასუხი, ერთ გარემოებას რომ არ გამოვყავდეთ ამ მეტის მეტად ძნელ მდგომარეობიდან:

— ჩვენ სრულებითაც არა ვართ სომხეთის ავტონომიის წინააღმდეგნი.

აი ჩვენი პასუხი.

და ამის შემდეგ entente cordiale ჩვენსა და „ჩვენ დროებას“ შორის, ვფიქრობთ, აღდგენილ უნდა იქმნას.

მაგრამ მანამდის ერთის კითხვით გვსურს მივმართოთ „ბრუტ საბძელის გაზეთის“ დიპლომატებს:

— რამ გამოიწვია მათი ასეთი პროუნსიამენტო ჩვენს წინააღმდეგ?

არ შეიძლება არ ახსოვდეს გაზეთს, რომ, როდესაც სახელმწიფონი გავლენათა სფერებს მიჯნავდნენ, ოსმალეთი „კლდის“ გავლენის სფერის გარეშე დარჩა... და საზოგადოთაც სომხეთის ავტონომიის წინააღმდეგია Berliner tageblatt-ი დი არა „კლდე“.

ამიტომ ცუდი არ იქმნებოდა თუ „ჩვენი დროება“ თავის სამართლიან გულს წყრომას შპრევს ნაპირებზე გადაიტანდა.

ხოლო, თუ ისიც ენტერესება გაზეთს, თუ რა განწყობილებაშია „კლდე“ Berliner tageblatt-თან, უნდა ვსთქვათ, რომ

— ძალიან ცუდში!

და ამის დაამტკიცებელი საბუთი უკვე მივეცით მთელს დიპლომატიას, როცა ლონდონის კონ-

ფერენციასზედ ჩვენ გამოვედით ალბანიის ავტონომიის წინააღმდეგ და გერმანია კი მომხრედ.

თუ ესა ჰქონდა სახეში გაზეთს, მაშინ სხვაა და არც იმას დაემალოვთ, რომ თავის დროზედ ჩვენ ვიყავით აგრეთვე ირლანდიის ჰომრულის წინააღმდეგი და სიხარულით შეგვიძლიან აღვნიშნოთ, რომ ჩვენმა პოზიციამ თავისი შედეგი მოიტანა, რაც იმითაც მტკიცდება, რომ ლორდთა პალატამ უკან დააბრუნა ჰომრულის ბილი.

მაგრამ სომხეთის ავტონომიის წინააღმდეგი ჩვენ არასოდეს არ ვყოფილვართ და ქურნალი კლდე მხოლოდ ჰკვირობს, საიდან შეითვისა „ჩვენმა დროებამ“ ასეთი უცნაური აზრი?

ამიტომ „ბრუტსაბძელის გაზეთის“ სიტყვები: — „ამათ უბერავთ მხეს, სინათლეს ვერ ჩააქრობთ!“

ჩვენ მიგვაჩნია მხოლოდ façon de parler-თ, რომელიც არავითარის force major-ით არა მართლდება.

ფარსმან-ფარუხი.

ორი ერთ სროლაზე

(ბლასკო იბანიესისა). +

როცა კარს აღებდა, სენტომ რაღაც ქალაქს შესწრო თვალი კლიტის ნახვრეტში... ეს, მუქარით სავსე უსახელო წერილი იყო. ორმოც პიასტრსა¹⁾ სთხოვდნენ: გინდა თუ არა, შენ სახლის წინ რომ პურის საცხობი ღუმელია, იქ უნდა შესდვა ამ საღამოსვეო. ყაჩაღების შიშით, მეზაღეების მთელი ქალაქისპირა მოსახლეობა კანკალებდა. ვინც ყაჩაღების ბრძანებას არ ასრულებდა, იმას ან ხეებს ძირიანად უკაფავდნენ და უნადგურებდნენ ნათესა ან სახლს უბუგავდნენ: შუა ღამისას ბოლისაგან სულ-შეგუბული და უცბად გამოღვიძებული პატრონი ძლივსდა ასწრობდა გამოსვლას ჩალურიდან, რომელიც ალში ეხვეოდა და დაქცევას ლამობდა.

მთელი ღამეობით დაეხეტებოდა თოფით ხელში ტალიკი ბიჭი გაფარო ბილიკ-ბილიკ წარაფერში; დაეფიცა, ყაჩაღები უნდა აღმოვაჩინოო; მაგრამ სწყალი არხში იპოვნეს თავგატეხილი და გამოფა-

1) 1 მ. 30 კ.

Handwritten notes in the bottom right corner, including a date "1928" and other illegible text.

ვული... მოდი ახლა შენ და გაიგე, ვინ ჩაიდინა ეს საქმე... ვახეთები ქვეყანას აუწყებდნენ, რა ამბებიც ხდებოდა სოფ. რუხაფაში. დაბინდებოდა თუ არა, ყველანი თავ-თავიანთ სახლებში იკეტებოდნენ და შიშისაგან თავზარდაცემულნი მარტო თავის თავზე ფიქრობდნენ, მეზობლები კი ავიწყდებოდათ. ალკალდი ²⁾, ბიძა ბაბტისტი, ირწმუნებოდა, ჩემ ერთგულ ალგვაზილ ³⁾ სიგროს დავიხმარებ და ბოლოს მოუღებ ამ საზარელ ამბებსაო. ბაბტისტს, როგორც ამორჩეულ კაცს, დიდ პატივსა სცემდა აღმინისტრაცია.

მიუხედავად ამისა, სენტოს ფიქრადაც არ მოსვლია, ალკალდისათვის მიემართნა. აბა რა იქნებოდა? რა საქმე იყო ესმინა სიტყვების ტყუილ-უბრალო რახა-რუხი და აელო ბაბტისტისაგან ცრუ თანხები? მთელი ქონების გადაბუგვას ემუქრებოდნენ, თუ ორმოც პიასტრს არ გაიღებდა. უკვე ისე უცქეროდა თავის ქოხს, როგორც სიკვდილად გადადებულ ავადმყოფს ბავშვსა.

სენტოს სახლს ჩაშავებული ჩალა ეხურა, თეთრი კედლები ჰქონდა, ცისფერ ჩარჩოიანი ფანჯარები და ზვარქთლგადავლებული კარები, რომელიდანაც სახლში მზის ოქროსფერი სხივები იჭრებოდნენ. აქვე სახლთან ლელზე მიკრული ყვავილების ბუჩქები იყო. მოშორებით, დაბერებულ ლეღვის იქით, აფრიკანულ ქიანჭველების უზარ-მაზარ ბინივით მრგვალი და ვასიპული, აგურებით აგებული და ბათქაშით გაღესილი პურის საცობი ღუმელი იდგა.

აი ამ ბუნაგში მოეყარა, სენტოს მთელ ქონებას თავი; აქ სცხოვრობდნენ სენტოს მახლობლნი: კოლი, სამი ბავშვი, ორი გადამღძმალი ცხენი, სენტოს ერთგული ამხანაგები ლუკმა პურის შოვნაში, და კრელი ძროხა, რომელიც თავის გაქიანურებული ბღაველით ხალხს აღვიძებდა (დილ-დილობით და ყოველ ღღე ექვსი რეალის ⁴⁾ რძეს იძლეოდა.

ვინ იცის რამდენი შრომა დახარჯა ამ პატარა ნაგლეჯ მიწაზე, რომელიც ჯერ ისევ მამა-პაპის დროიდან ირწყვებოდა ოფლითა და სისხლით, რომ ცოტაოდენი ფული გადაედო შავი დღისთვის და ეხლა კი უტებათ გეუბნებიან, გინდა თუ არა, ორმოცი პიასტრი მოიტანეო! . სენტო მორიდებული კაცი იყო; ამას ყველა იმისი სოფლელი იტყოდა. არა თამაშობდა, ღუქნებში არ დადიოდა და არა

ქირვეულობდა, სენტო მხოლოდ და მხოლოდ თავის პეპეტასათვისა და სამ ბავშვსათვის შრომობდა და აქუჩებდა ფულსა, რომელსაც სკივრში ტახტის ქვეშ ინახავდა. ეხლა მოსდგომიან და გაცარცვას უპირობენ. სენტო თავის ცოცხალი თავით არაფერს დაანებებს! გაუმკლავდება! სენტოს ჩვეულებრივ გულკეთილ და მშვიდობიან გამომეტყულებაში არაბ ვაჭრების სიმძვინვარე იმალებოდა. არაბი ვაჭრები ბევრ ცემა ტყეპას იტანენ ბედუინებისაგან უსიტყვოდ და უჩუმრად, მაგრამ თუ ვინმე შეეხო მათ ქონებას, ლომებივით აღმასდებიან. სენტოც ასეთი იყო.

სალამო ახლოვდებოდა. . სენტომ ვერაფერი მოიფიქრა რა და გასწია მეზობელთან რჩევისათვის. ეს მოხუცებული დაჩაჩანაკებული ადამიანი იყო, რომელსაც ეხლა მხოლოდ ბალის ბილიკების დაგვა და შეეძლო. მაგრამ ახალგაზრდობისას კი, როგორც ამბობდნენ, არა ერთი და ორი ადამიანი გავგორებინა მოხუცი ყურს უგდებდა სენტოს და თან თვალს არ აშორებდა სხვილ პაპიროზსა, რომელსაც ახვევდა კანკალა მქისი ხელებით .. ბერიკაცმა მოუწონა სენტოს გადაწყვეტილება. კარგია, რომ ფულებს არ აძლეო, —უთხრა მოხუცმა, —აბა ერთი გაბედონ ყაჩაღებმა შარა გზაზე ცარცვა და გაიმეტონ თავი, თუ ბიჭები არიან. აი ხომ სამოცდაათი წლისა ვარ და აბა სცადონ, ბარათი მომიგდონო!

მერე შესძლებდა კი სენტო თავის ქონების დაცვას?

სენტო იმსჯვალეობდა ბერიკაცის იმედიანობით და სიმშვიდით გრძნობდა, რომ ბავშვების გულისათვის ყველაფერს ჩაიდენდა.

მოხუცმა ისეთი ამბით ჩამოიღო კედლიდან თავის სახლის სიამაყე, თითქმის ზარბაზნის ოდენა ძველებური თოფი და ისე საყვარლად გადუსვა ხელი გაპრიალებულ კონდახს რომ გვეგონებოდათ წმინდა ნაწილებს ეხება ხელითაო. თვითონვე დაუწყობტენა თავის ძველ „მეგობარს,“ რომლის თვისებაც კარგა იცოდა. კანკალა ხელები თითქოს ახალგაზრდული ძალით აევსო. მოხუცმა მთელი მუჭა წამალი ჩაყარა თოფში. მერე გაძენდა ცოტაოდენი თოკი, ზემოდან დააყოლა და მაგრა გატენა. ოღონდ კი თოფს არ დაეკრა მხარში, თორემ სხვა ყველაფერი რიგზე იყო.

სალამოზე სენტომ გამოუცხადა ცოლსა, — ჩემი რიგია რწყვისა და უნდა წავიდეო. ცოლმაც დაუჯერა და მთელმა ოჯახმა ადრე დაიძინა; სენტო კიდევ, გამოვიდა გარედ და მაგრა გამოიხურა კარი. ამ დროს მოხუცი თავის „მეგობარს“ სწმენდა

²⁾ თემის მამასახლისი
³⁾ ნაცვალი.
⁴⁾ 6¹/₂ კ.

ლედვის ქვეშა. სენტომ ყველაფერი ეს ვარსკვლავების შუქზე გაარჩია. ბერი კაცმა უკანასკნელი დარიგება მისცა სენტოს. არ ააცდინო, უთხრა, — უნდა ლუმელის კარებს უმიზნო და იჯდე შენთვის ჩუმად. როცა ქურდი ლუმელის შუაგულს დაუწყებს ქექვას, მაშინ... დუჰ!.. და მორჩა და გათავდა. ეს ისეთი უბრალო საქმეა, რომ ბავშვიც კი მიხვდება, მალეო...

სენტო მოხუცის რჩევით სახლით დაჩრდილოულ ბუჩქებში ჩასაფრდა. მძიმე თოფი ლელის საყრდნობზე ესვენა და ტუჩი ლუმელის კარებისაკენ ჰქონდა მიმართული.

— აცდენისა ნუ გეშინიან, მხოლოდ სიმშვიდე და სიმტკიცეა საქირო. მშვიდობით, ამხანაგო! — უთხრა მოხუცმა და ფეხაკრებით გასწია შინისაკენ. ისე მიიპარებოდა, როგორც ბაღებში სიარულს ნაჩვევი კაცი, რომელიც ყოველ ბუჩქიდან მოელის თავდაცემას...

ქარი ხეებს აქანავებდა და ახმაურებდა...

სენტოს უცნაური გრძობა დაებადა გულში: ასე ეგონა მთელ ქვეყანაზე, ამ უხარ-მახარ ბაღებ შორის ცოცხალი არსებანი მარტოკა მე და ისინი ვართ, რომელნიც ეხლა უნდა მოვიდნენო... „ოჰ, ნეტავი არ მოვიდნენ მაინც!“ ფიქრობდა მებაღე და თოფის კონდახს უნებლიედ ქვის ნანგრევებს ურახუნებდა: ხელი ისე უკანკალებდა შიშისაგან, თითქოს სიცივემ შეაწუხაო. რას იტყოდა ახლა ამის მნახველი მოხუცი? სენტოს ფეხები თავის ქონის კედელზე ჰქონდა მიბჯენილი. მოაგონდა რომ კედლის შიგნით ბავშვებსა და პეპეტას ეძინათ, რომ მათი გაცარცვა უნდოდათ და ისევ გამძვინვარებულ მოხუცს დაემგზავსა.

ჰაერში რაღამაც დაიგუგუნა; შორიდან მონადენ სიმღერას მოგაგონებდათ. ეს მიგულეტეს საათის ხმა იყო. შორს, ვხაზე მიმავალ ურმის ქრიალი გაისმა. ეზოში ძაღლები იყეფებოდნენ და ბაყაყები და ღამურა ფრინველები ბანს აძლევდნენ.

სენტო ყურს უგდებდა გოდოლის საათის რეკვას და ამით ხან ძილს იფრთხობდა, ხან გარინდებისაგან ერკვეოდა. გული ჰქონდა გადალეული ლოდინით.

თერთმეტია, ნუ თუ არ მოვლენ? ნუ თუ ღმერთი ააცდენს უბედურებას?

უცბად, ძალზე ყიყინი ასტეხეს ბაყაყებმა. ბილიკზე ორი შავი აჩრდილი გამოჩნდა. სენტოს ჯერ რაღაც უშველებელ ძაღლებად მოეჩვენა ისინი, მერე დაინახა, რომ ორი ადამიანი მოიპარებოდა; თითქმის მუხლებით მოფოფხავდნენ.

— აი მოდიან, — ჩურჩულებდა სენტო და კბილებს აკაწკაწებდა.

ბოროტ-მომქმენდი თვალებს აქეთ-იქით აცეკვდნენ, თითქოს რაღაც მოულოდნელობა აშინებდათ. გადასწვადმოსწიეს ლელები, მივიდნენ სახლის კარებთან და ერთმა მათგანმა ყური მიაღო კლიტის ნახვრეტს. ორჯელ გაუარეს სენტოს გვერდზე, მაგრამ ვერ გაარჩია ვინ იყვნენ. კარწახებში იყვნენ გამოხვეულნი. ეტყობოდათ, კარწახების ქვეშ თოფები ჰქონდათ დამალული.

სენტო აცახცახდა; უთუოდ ესენი არიან, რომლებმაც გაფარო მოჰკლეს! ძალაუნებურად ორივეს უნდა მოუღოს ბოლო. რომ თავის თავი გადაარჩინოს.

მოსულნი ლუმელს მიუახლოვდნენ. ერთი მათგანი გაღიხარა და ხელების ფათური დაიწყო, გატენილი თოფი კი გვერდზე გადადო. კარგად კი ამოიღებს ადამიანი მიხანში, მაგრამ აბა რას იხამ, როცა მეორე სდარაჯობს?

საწყალსენტოს შიშით გული უკენსოდა. შუბლზე ცივმა ოფლმა დაასხა. თუ ერთს მოჰკლავდა, სამაგიეროდ მეორეს უფარდებოდა ხელში სრულიად უიარაღო; სახლს გადუბუგავდნენ რა კი გაიგებდნენ, რომ თხოვნა არ აუსრულა.

დარაჯად მდგომს მობეზრდა ამხანაგის ამდენი ტყუილ-უბრალო ზოზონი და ხელი წააშველა ჩხრეკვაში. შავმა აჩრდილებმა სავსებით დაჰფარეს ლუმელით კარები. აი სწორად ეხლათ კაი დრო! აბა სენტო, გაბედულად იყავ! გაუსწორდი ავაზაკებს!..

თოფის ხმამ მთელი სოფელი წამოაყენა ფეხზე. გაისმა ყურის მწყვლელი ყვირილი, ძაღლებმა ყეფა ასტეხეს. სენტოს ნაპერწკლები აუვარდნენ თვალწინ. სახეზე სიმწვავე იგრძნო, თოფი დააგდო და ხელები გაახამხამა, უნდოდა დარწმუნებულიყო მათ სიმთელეში: „მეგობარმა“ მაინც არა ქნა და დაჰკრა მხარში...

ლუმელთან არაფერი სჩანდა რა, აღბად თუ გაიქცნენ. სენტოსაც უნდოდა მოეძუძუა, მაგრამ ამ დროს სახლის კარი გაიღო და ზღრუბლზე აღელვებული პეპეტა გამოჩნდა: ხელში ლამაზ ეჭირა. თოფის ხმას გამოეღვიძებინა, ძლიერ შეშინებოდა, — ქმარი სახლში არ არის და არაფერი დამართოს რაო. ხელები უცახცახებდა. ლამპის მოწითანო შექმა ლუმელამდე მიაღწია.

მიწაზე ერთი-ერთმანეთზე გალართხული ორი ადამიანი ეგდო უძრავად. თითქოს რაღაც უჩინარ ლურსმანს გაეხვრიტა მათი გვამები და მოესვარა სისხლით.

სენტოს არ აეცდინა. ძველი თოფი სწორედ მიზანში მოერტყა.

უძლეველი ცნობის მოყვარეობა აღეძრათ სენტოს და პეპეტას, მიუნათეს ლამაზ მკვდრებს სახეში და თავ-ზარ დაცემულებმა სწრაფად უკანვე დაიხიეს.

ერთი მკვდარი, ალკალდი ბიძა ბაბტისტი იყო მეორე—მისი ალგვაზილი სიგრო.

ეს იყო და ეს, სოფელში ამ დღიდან აღარა მომხდარა რა, მშვიდობიანობა დაჰყარა.

ირ. სონღულაშვილი.

ქართულ ჟურნალ-გაზეთების

რედაქციებისა და წიგნების გამომცემლებისადმი

ბევრი რამ არის საჭირო, რომ ეხლანდელ უმწეო მდგომარეობას თავი დავალწიოთ, ბევრი შრომა და მუშაობა დაგვჭირდება ჩვენი თვითარსებობის დასაცველად და უკეთესი მომავალის დასამყარებლად და რომ შრომა უფრო ნაყოფიერი იქმნეს, აუცილებლად საჭიროა, ვისარებლოთ იმითი, რაც გაკეთებულა წინად და წინანდელი შეცდომები მომავალში თავიდან ავიცილოთ. ჯერ კიდევ ისეთ პირობებში ვართ, რომ ვისაც სურს თავისი წვლილი შეიტანოს საერთო მუშაობაში, გარიყურია ცალკე და განმარტოებული. ის თვითონ იწყებს და თვითონვე ათავებს. არ არის ტრადიცია, არ არსებობს ერთი ძლიერი შეუწყვეტელი მიმდინარეობა, რომელსავე სამოქმედო დარგში. ამით აიხსნება, სხვათა შორის, ის, რომ ჩვენი ცხოვრების ბევრს მხარეებს დიდი ცვლილება არ ეტყობა: არ ვიცით რა აკეთეს მამებმა, მომავალ თაობას არ ეცოდინება, რას ვაკეთებთ ჩვენ და ცხადია, თუ რომელიმე შრომა არ ემყარება წინანდელ გამოცდილებას, ასეთი მდგომარეობა შეუძლებელია. უნდა ვიცოდეთ ყველა ის, რაც დაწერილა და გაკეთებულა. ამისათვის კი საჭიროა ბიბლიოგრაფია, ბიბლიოგრაფია რაც შეიძლება სრული და უნაკლული.

აგერ რამდენიმე ხანია, რაც პეტერბურგის უნივერსიტეტთან არსებული ქართული სამეცნიერო წრე შეუდგა საბიბლიოგრაფიო კრებულის შედგენას და გამოცემას. ბევრი ხელის შემშლელი პირობა გადაეღობა წრეს, რომ კრებული რაც შეიძლება

მალე და უნაკლული შეედგინა, მაგრამ პირველი ცდა, მაინც კარგად მიმდინარეობს: წრე მალე დაასრულებს თავის მუშაობას და განზრახული კრებული შეადგენს ამ წრის საუკეთესო შრომას და თან იგი მშვენიერი საჩუქარი იქმნება ქართველი საზოგადოებისადმი მიძღვნილი.

საბიბლიოგრაფიო სარჩევში თავმოყრილი იქმნება ყველა მასალა, რომელიც გაბნეულია ყველა ქართულ დრო გამოშვებით გამოცემაში, დღიდან მისი დაარსებისა 1910 წლამდე. მასშივე იქნება მოქცეული აგრედვე ყოველივე, რაც კი დაწერილა საქართველოს შესახებ რუსულსა და ევროპულ ენებზე.

ჯერ ის მასალა, რომელიც შეჰკრიბა წრემ, არ არის მთლად დაწყობილი და დალაგებული, მაგრამ წინასწარმა მუშაობამ უკვე გამოარკვეია (და როცა წიგნი დაიბეჭდება, ყველასათვის თვალსაჩინო და ცხადი იქმნება), რომ ის საკითხები, რომელიც ჩვენს პრესაში დღეს საჭირ-ბოროტია, კარგა ხანია, რაც გადასაწყვეტად დაუყენებია და ზოგჯერ უფრო კარგად, ვიდრე ახლა ხშირია ისეთი მოვლენა, რომ მაგ., ერთხელ უკვე ჩაწერილ ხალხურ ლექსს ხელ-მეორედ სწერენ და მეორედ ჩაწერილ ლექსს ახლად ჩაწერილად ასაღებენ და სხვა და სხვა. ერთი სიტყვით, არ ვიცნობთ მამების ნაზრევს და რაკი არ ვიცნობთ, გვგონია, არაფერი იყო გაკეთებული. სხვაფრივაც გავშინჯოთ: ვსთქვათ, რომელსავე მწერლის შესწავლა გსურთ. სად უნდა ეძიოთ მისი ნაწერები? თვით იმ მწერალსაც რომ ჰკითხოთ განა ის კი შესძლებს დანამდვილებით გიჩვენოს გამოცემა, წელი და ნომერი? თითონაც რომ უნდოდეს, ვერ მონახავს, სად რა უწერია. ან ვსთქვათ, თქვენ გინდათ გაიგოთ— არსებობს თუ არა რომელიმე უცხო მწერლის თარგმანი ქართულად. ვის უნდა ჰკითხოთ, სად უნდა ეძიოთ? ქართული სამეცნიერო წრის საბიბლიოგრაფიო წიგნი სწორედ შეავსებს იმ ნაკლს, რომელიც დიდი ხანია, არსებობს ამ მხრით და ქართველ მკითხველს, მწერალს და საზოგადო მოღვაწეს ბევრად გაუადვილებს სამოქმედო მოღვაწეობას, გააღრმავებს მის აზროვნებას და გააფართოვებს მის მხედველობის სფეროს.

რადგან წრის მიერ შედგენილ საბიბლიოგრაფიო კრებულში მოქცეული იქმნება 1910 წელიც, საჭიროა შემდეგი წლების სარჩევიც შესდგეს. მაგრამ რადგან სამეცნიერო წრეს სხვა საქმეებიც ბევრი აქვს. ეს ერთი, და რადგან, მეორე მხრით, ეს საქმე, ე. ი. სარჩევის შედგენა პირდაპირი მო-

ვალეობა თვითოეული რედაქციისა, ამიტომ მივმართავთ ყველა დრო გამოშვებით გამოცემების რედაქციებს, შეადგინონ ამ წლის ბოლოს სარჩევი თავის ორგანოებში მოთავსებული მასალისა ამ ორი უკანასკნელი წლის განმავლობაში, შემდეგ კი აუცილებლად ყოველ წლივ გამოსცენ ხოლმე ასეთი სარჩევი.

რაც შეეხება წიგნებს, მათი ბიბლიოგრაფიის შედგენა უნდა სხვა გვარად მოეწყოს. აქამდის სამწუხაროდ, ისეთი მდგომარეობა იყო, რომ რომელსავე ქართულს წიგნს პეტერბურგის საჯარო წიგნთსაცავში ან სააზიო მუზეუმში უფრო ადვილად იშოვიდა კაცი, ვიდრე თფილისში ან ქუთაისში. ასეთი ანორმალური მდგომარეობა ეხლავე უნდა ავიცილოთ თავიდან. ამისათვის ერთად ერთი საშუალებაა, რომ გამომცემლებმა სამი ცალი თავისი გამოცემისა დაუთმონ ეროვნულ მუზეუმს (ორი თბილისისა და ერთი ქუთაისის განყოფილებისათვის). სანამ მუზეუმის შენობა მზად იქმნებოდეს, გამოცემანი უნდა ეგზავნებოდეს საისტორიო და საეთნო-

გრაფიო საზოგადოებას. რაკი წიგნებს, ამნაირად, თავს მოუყრიტ ერთ ადგილას მათი ბიბლიოგრაფიის შედგენა წლის ბოლოს ადვილია და ამ საქმეს ვგონებთ, იკისრებს თვით საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებაც.

ეს არის ჩვენი თხოვნა, რედაქციებისა და გამოცემლებისადმი მიმართული. იმედი გვაქვს, რომ ამ საკითხის შესახებ თვითეული გამოცემა მსჯელობას იქონიებს, ჩვენს თხოვნას შეასრულებს და ამგვარად ქართული მწიგნობრობის საქმეს დიდ სამსახურს გაუწევს

პეტერ. უნივერსიტეტის ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრის გამგეობის თავმჯდომარე **ა. შანიძე**.
წრის ხელმძღვანელი **ივ. ჯავახიშვილი**.

P. S. ყველა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებსა ვთხოვთ ეს მოწოდება გადაბეჭდონ და ჩვენს თხოვნას ჯეროვანი ყურადღება მიაქციონ.

ციმბირის ერბოს მკეთებელთა

არტელების კავშირი

მეტად დიდი მნიშვნელობა აქვს საკოოპერაციო დაწესებულებათა კავშირს. სადაც ასეთ დაწესებულებათა კავშირი არ არსებობს, იქ საკოოპერაციო საქმე ძლიერ მოიკოჭლებს; სამაგიეროდ, სადაც კავშირი მოქმედობს და ძალაც შესწევს, იქ კერძო კოოპერატივების საქმეც მკვიდრია. ამის უტყუარ საბუთად უნდა ჩაითვალოს ციმბირის ერბო-კარაქის მკეთებელთა არტელების და მათთან არსებულ დუქნების კავშირის მოქმედება. აი რას მოგვითხრობს ვაზეთ „P.ჩა“ ამ კავშირის შესახებ ბ. ჩაიკოვსკი, რომელიც ამას წინად დასწრებია კავშირის საერთო კრებას: „გასულ წლის 15 ქრისტიშობას ქ. კურგანში (ტობოლის გუბ.) მოხდა წლიური კრება რწმუნებულთა 390 არტელისა და 137 მომხმარებელ დუქნებისა, რომლებიც მოღებულნი არიან მთელს ციმბირის სივრცეზე ურალიდგან ალტიამდე და რომელნიც შედიან კავშირში. ერთი წლის განმავლობაში კავშირს მიჰყვებოდა 172 არტელი და 82 მომხმარებელი დუქანი. ეს გარემოება ნათლად ამტკიცებს, თუ როგორ ინტენსიურად სწარმოებს კავშირის ზრდა. ამ არტელებში დაახლოებით არის

120,000 წევრი, რომელთაც ჰყავთ 300,000-ზე არა ნაკლები სული ძროხა. მთელი წლის განმავლობაში კავშირს გაუყიდნია 477,000 ფუთი კარაქი, ღირებული 7.200,000 მანეთად. გარდა ამისა, კავშირის გამგეობას არტელებისთვის უყიდნია 391,000 მანეთის სხვა და სხვა მასალა, ხოლო მომხმარებელ დუქნებისთვის—309,000 მანეთის საქონელი; სულ მთელი წლის წარმოება უდრდა 7.000,000 მანეთს. მომავალ წელს მოსალოდნელია ჯამი ავიდეს 10.000,000 მანეთამდე. არტელის მონაწილეთ ფუთ რძეში თავიანთ არტელებიდგან მიუღიათ საშუალოდ 60 კაპ., ხოლო კავშირის საშუალებით გაყიდულ კარაქში მიუღიათ ფუთზე 46 კაპ. მეტი, ვიდრე ადგილობრივ ფასობდა. ეს ზედმეტად მიღებული ფული 470,000 ფუთ კარაქზე შეადგენს 220,000 მანეთს. თუ კავშირის საშუალებით ნაყიდ მასალის და საქონლის სყიდვის დროს მოგებას ვინაგარიშებთ 100,000 მანეთს, მაშინ მთელი მოგება ანუ უკეთ, არტელის მონაწილეთა ჯიბეში იქმნება გადარჩენილი 320,000 მანეთი.

კავშირის ხარჯი თავისი 8 განყოფილებით

(გარდა საზღვარ გარედ არსებულ კანტორებისა) უდრის 22,000 მან., რაც მთელი წარმოების ჯამის 0,3 ნაწილს შეადგენს. ეს ციფრები ნათლად გამოჰხატავენ, თუ რავედენად მართალია ჩარჩების მიერ გავცელებული ხმები, ვითომ კავშირი საზარალო იყოს გლახთათვის. საკუთარი თანხა კავშირს აქვს სულ 85,000 მანეთი.

კავშირმა არტელების ნაწარმოებს გაუკაფა გზა საერთაშორისო ბაზარზე და მით დაიხსნა არტელები ადგილობრივ ჩარჩ ბაც ცეების ოინებისაგან. რაღა თქმა უნდა კავშირს უბრძოლველად არ მიუხწყევია ასეთს წარმატებისთვის. როგორც უწინ კარაქის ქარხნების კერძო მეპატრონეები ებრძოდნენ არტელების გავრცელებას, ისე კავშირს გამოუცხადეს ულმობელი ომი ჩარჩებმა. სხვა და სხვა ხრიკებით. მოსყიდვით, ცუდი ხმების გავრცელებით, ფალსიფიკაციით ზოგიერთ შემთხვევაში თითქოს კიდევაც იმარჯვებდნენ, მაგრამ ეს გამარჯვება უღლეო, შემთხვევითი იყო ხოლმე და კავშირს ვერაფერს აკლებდა, რადგან მისი ზრდა საარაკოდ სწარმოებდა.

სულ ორი სამი წელიწადია, რაც იწყეს გახსნა არტელებთან მომხმარებელი დუქნებისა, მიუხედავად ასეთ ხანმოკლე არსებობისა, იგი სწრაფად ვრცელდება. მომხმარებელ დუქნების მოგებიდან აარსებენ საარტელო თანხებს, რომლებითაც მართვენ ხორბლეულობის შესანახ ბეღლებს, წისკვილებს ყიდულობენ სამეურნეო იარაღებს და სხვა. ზოგიერთს სოფლებში ასეთ თანხებით მოწყობილი აქვთ საელექტრონო სადგური, რომელიც ანათებს მთელს სოფელს; ხმები ისმის საამხანაგოდ მიწის დამუშავების შესახებ საარტელო ტრაქტორებით. კავშირის სიამაყეს შეადგენს 50,000 მან. ღირებული. მშვენიერი საკუთარი შენობა ქ. კურგანში. კავშირი აპირებს კავკასიაში საკუთარ ქარხნის დაარსებას კარაქის კასრებისთვის მასალის დასამუშავებლად, რომელსაც აქნობამდე ეზიდებიან გერმანიიდან.

კავშირს აქვს თავისი ორგანო „Народная газета“, რომელშიაც მომეტებულ წილად თანამშრომლობენ თვით არტელის მონაწილენი—გლახნი „Нар. газ.“ იბეჭდება 5,000 ცალი და უფასოდ ეგზავნება არტელებს. გაზეთზე ყოველ წლივ იხარჯებოდა 4,000 მან., წელს კი გადასდეს 6,00 მანეთი. „უგაზეთოდ ჩვენ გაძლება არ შეგვიძლიან“, გაიძახოდნენ თურმე კრებაზე არტელეიის წარმომადგენელნი: „იგი ერთად ერთი გაზეთია, რომელსაც ჩვენა ეკითხულობთ. გაზეთი ჩვენთვის სასარგებლო რამ არის, უიმიოდარც კავშირი ვგეჟნება, გადავდოთ გაზეთისთვის 6,000 მანეთი, რომ იგი უკეთესი იქნეს“...

„მე შემთხვევა მქონდა—განაგრძობს ბ. ჩაიკოვსკი—დამეთვალეირებინა არტელები და მომხმარებელი დუქნები ადგილობრივ და უნდა მოგახსენოთ, რომ გლახთა შეკავშირების მიზანი საუცხოვოდ არის განხორციელებული კიმბირში. ასეთი შესანიშნავი შედეგი უნდა მიეწეროს კიმბირულთა არა ჩვეულებრივ გულის ხმერობას, მათ ერთობას და აგრეთვე კიმბირის არტელების „პაპას“ ა. ნ. ბალაკშინს. ასე იმართება წელში ჩენი ქვეყანა თავისი შრომისგან დაკოჟოყებულ ხელებით და შრომითვე მოპოვებულ გროშებით, სადაც მას არავითარი დაბრკოლება არ ელოდება წინ!“ ათავებს თავის წერილს ბ. ჩაიკოვსკი.

ს. კ.

ეკონომიური ცხოვრება

— 1 იანვარს 1913 წელს საქართველოში ითვლებოდა შემდეგი ეკონომიური დაწესებულებანი:

2 საადგილ-მამულო ბანკი

13 საურთი-ერთო ნდობის საზოგადოება

153 სასოფლო წვრილი კრედიტის და შემნახველ-გამსესხებელი ამხანაგობა

10 სხვა და სხვა კოოპერატიული და ეკონომიური საზოგადოება.

1 სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება.

1 საადგილ-მამულო კომისია.

— ს. ახაშენში (კახეთი) მომხმარებელ საზოგადოების წევრები აპირობენ—ერთმანეთში კოოპერატიულად შეერთებულნი, მთელი ერთიულით ჩაეწერონ მევენახეთა საზ. „კახეთის“ წევრად.

— სოფ. ქარელის ახლო (ქართლი) აპირობენ ხიდის გაკეთებას მტკვარზედ... ადგილობრივმა ინტელიგენციამ აღძრა მთავრობის წინაშე შუამდგომლობა დახმარებისათვის.

— ქუთაისის ოლქის წვრილი კრედიტის ამხანაგობანი აპირობენ საგუბერნიო წ. კრ. კავშირი-მოწყობას, „ს. გ.“

ს. ბოდბისხევის (კახეთი) გლახთა ყრილობამ გადასწყვიტა წყლის გამოყვანა. ამ საქმეში ეხმარება მომრიგებელი შუამავალი ვ. დ. ნაცვალისხილი. საქმის განხორციელებისათვის ბოდბისხეველებს განზრახული აქვთ გამოიტანონ ხაზინიდან თავისი ვრედ წოდებრილი „სამალაზიო“ ფული. „ს. გ.“

1912 წ. ქრისტიანობისთვის ბათომიდან და ფოთიდან გაუტანიათ საზღვარ გარედ 5.789,077 ფუთი ქიათურის შავი ქვა, ღირებული 895,477 მასნეთად.

ხაზინა და ქ. ხ. მამული *)

შეუძლებელია მცირე წერილში მოგროვილ იქმნას ყველა კანონები და ფაქტები, რომლითაც ადგილობრივ ხალხის მიწათმფლობელობა ხაზინის მიწის ფონდის საკუთრებზე ინგრეოდა. ვინ გაიხსენებს და ვინ მოსთვლის თუ რამდენი მამული დარჩა ხაზინას სახელმწიფო ბანკ „პრიკაზი“-ს საშუალებით, რამდენი გადავიდა სახელმწიფოს ხელში სათავად-აზნაურო ღ საგლებო ბანკების საშუალებით. ეს ბანკებიც ხომ სახელმწიფოს უმაღლეს ინტერესებს ემსახურებოდნენ. აკი გოლიცინი ამბობდა: საგლებო ბანკი სახაზინო მიწების გასაფართოვებლად უნდა იქმნას გამოყენებული და შეღავათი საგლებო ბანკისა მხოლოდ რუსებს გაეწიოსო?!

დავებმართო რუსებს, გავამრავლოთ ისინი, დავასახლოთ ჯერ კიდევ დაუსახლებელი ადგილები— აი რას ნატრობს ადგილობრივი მთავრობა. და მიუხედავად იმისა, რომ საამისო მუშაობა მეტის მეტ სიძხოველით სწარმოებდა მთელ მე-XIX-საუკუნის სივრცეზე*), გრაფი ვორონცოვ-დაშკოვი მაინც უკმაყოფილებით ამბობს, რომ მეორმოცე წლებიდან, რაც ვორონცოვი (1844-1854 წ.წ.) გამოესალმა კავკასიას, ჩვენს ქვეყანას—გარდა დიდი მთავარ მიხეილ ნიკოლოზის ძისა—არ ჰყოლია ისეთი პირი, რომელსაც უპირველესი მოვალეობა სახელმწიფოს წინაშე: განაპირა ქვეყნების რუს ელემენტებით დასახლება სათანადო შეესრულებინოსო²⁾ (კურსივი ყველგან ჩვენია—თ. ლ.) ამიტომ მთავრობის მოხელეთა სიუძღურისა (?!—თ. ლ.) გადასებას თვითონ მეფის მოადგილე ცდილობს, რადგანაც გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის აზრით ზოგ გიერთი ადგილები თბილისის გუბერნიაში და აგრეთვე შავი ზღვის პირად—მთელი 46⁰/₁₀₀ ადგილებისა, ჯერაც დაუსახლებელია და თუ ეხლავე არ მოვასწარით და რუსებით არ დავასახლებთ, შემდეგ

*) იხ. „კლდე“ № 15, 2, 3 და 4.

2) იხ. გვ. 67.

*) აბა დასტკბით: 1820 წ. ერმოლოვის ხელში კავკასიაში 20 ათასი მალაოროსი იქმნა გადმოსახლებული. 1836 წ. რუსეთის ჯარის უმიწა-წყლო უნტერ-აფიცრებს საზღვრების ახლო ცალიერი ადგილები მუქთად დაუთმეს. 1838 წლ. მთელი სოფლები აღორძინდა რუსებისა ალაზნის მიდამოებში, ფოთის ახლო, ინგურისა და დარიალის ხეობაში. 1830 წლიდან კავკასია რუსებისათვის საციმბირო ადგილად გადააქციეს, სადაც ყოველ სექტანტს ასახლებდნენ. 1846 წ. სექტანტებისა და სხვა რუს-გადმოსახლებულების რაოდენობა მარტო ამიერ-კავკასიაში 15.751 სულს უდრიდა, 1864 წ.—29 487 სულს და 1871 წ.—31.223 სულს (იხ. სასწავლის მასალები. გვ. 128—129). საერთოდ, რიცხვით რუსობა ძლიერ მრავლდებოდა. ამიერ-კავკასიაში 1881 წ. მათი რიცხვი=1 369.898 სულს. ჩრდილო კავკასიაში მთელ მცხოვრებთა 1.865-814 დან რუსთა რაოდენობა უდრიდა=1.292.886 სულს ე. ი. 68.66⁰/₁₀₀. მარტო თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიაში მათი რიცხვი უდრიდა 39.452—(იხ. ესაძე ტ II გვ. 308).

ამ ადგილებს ადგილობრივი მკვიდრი დაიპყრენო³⁾. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს—ამბობს მეფის მოადგილე—სპარსეთის საზღვრებზე 8, 000 დესეტინა მამულის ხელოვნურად განოყიერებას, გამშენიერებას, რათა ეს—სახელმწიფოსათვის განსაკუთრებით საყურადღებო ადგილები—რუსის ხალხმა დაიკავოსო⁴⁾

აი, ბატონებო, ფაქტები. ეს ფაქტები ჩვენ აშკარად გვანახებენ, რომ გაკატისტების „ausrotten“ ჩვენშიაც უტიფრად განვითარებულა, რომ ჩვენშიაც ხაზინას ჩაუყლაპავს დიდი ნაწილი ჩვენი ხალხის მამულისა და მაშინ, როდესაც ადგილობრივ ხალხს ლუკმა პურიც არ გააჩნია, მთავრობა ათი-ათასობით ასახლებს სხვა კუთხეებიდან. მაშინ როდესაც ჩვენს დაბალწოდებას მთელ თბილისის გუბერნიაში ვარგისი მიწა მხოლოდ 293 ათასი დესეტინა აქვს, ხაზინის ხელში კი დამიჯნულს იყო 1901 წელ. 1579 ათასი დეს. მამული; ქუთაისის გუბერნიაში კი დაბალ წოდების ხელში ითვლებოდა 143 ათასი დესეტინა, ხოლო ხაზინის სრულს განკარგულებაში კი 377 ათასი დესეტინა. ე. ი. თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიაში ჩვენს ხალხს უჭირავს დაახლოვებით:

დაბალ წოდებას = 436 ათასი დეს. მიწა.
ხაზინას = 1952 " " "

ე. ი. ხაზინის ხელში 4¹/₁₀, ჯერ მეტი მიწები ადღეს ვინემ ხალხის ხელში. და მითხარით, რალა უნდა გავიკვიროვოთ, როდესაც უმიწობას გვიკვირებენ დღეს? არა, მიწა არის, მხოლოდ მიწა ხაზინამ მიითვისა, ხალხი კი ქუჩაში გაირიყა. ასეა დღეს. მომავალი უარეს გვიქადის. მთავრობის მოხელე ბ. სასწავსკი გვეუბნება, რომ თბილისის გუბერნიაში და აგრეთვე ქუთაისისაში დღეს დაუმიჯნავია სულ მილიონ დესეტინაზე მეტი მამული,⁵⁾ რომელზედაც გაწიწმატებული საჩივრები სწარმოებს ხაზინასა და ხალხს შორის.

როგორ წავა საქმე?

ზემოდ დახასიათებულ საქმეების შემდეგ აშკარაა, თუ საქმე როგორ დაბოლოვდება. მაგრამ პიპოტეზებიც არაა საჭირო, რადგანაც ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორი ბ. სლავოჩინსკი 1907 წლის უქვეშერდომელს მოხსენებაში გვეუბნება: დამიჯნითა და საჩივრებით ყოველ წლივ ხაზინას ასი ათასი დესეტინა მამული ემატებაო.

აი ბატონებო ფინალი იმ დრამისა, რომელიც მე-XIX—საუკუნის სივრცეზე ვითარდება ჩვენში და რომელიც დღემდინაც გაუცნობელია სათანადოთ..

თევდ. ლლონტი.

3) იხ. გვ. 81—82.

4) მოხსენება, გვ. 83.

5) ვგულისხმობ სასწავსკის „Материалы по вопросу о распростр. дѣйствій крестьян. Позем. банка на Закавказ. край“ გვ. 70—71 სიბ.